

ЕКСТРЕМОЛОГІЯ: ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТА НОВОЇ ГАЛУЗІ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ

І.В. Сервецький

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри спеціальної техніки та
оперативно-розшукового
документування
Національної академії внутрішніх справ*

Постановка проблеми. Реформування законодавства направлене на захист прав, свобод та законних інтересів суспільства і громадянина від протиправних посягань. Правоохоронні органи зобов'язані забезпечити захист прав і свобод людини і громадянина від протиправних посягань на їх життя, здоров'я, честь, гідність та майнові інтереси як у звичайних ситуаціях, так і в екстремальних ситуаціях. Виконання захисту в таких ситуаціях органами внутрішніх справ покладається на їх органи внутрішніх справ, які зобов'язані застосовувати ефективні заходи у боротьбі зі злочинністю, попереджати та розкривати тяжкі та особливо тяжкі злочини. Ефективність застосування спеціальних заходів в екстремальних ситуаціях залежить від професійних знань і навичок, психологічної стійкості працівників, які залучаються до виконання завдань протидії злочинності.

Організація розшукової, контррозвідувальної та розвідувальної діяльності в екстремальних ситуаціях здійснюється у стані професійного ризику, необхідної оборони, крайньої необхідності тощо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема здійснення оперативно-розшукової діяльності в екстремальних ситуаціях розкривається у роботах таких вчених, як: В.М. Атмажитова, Р.С. Белкіна, В.Г. Боброва, А.І. Вінберг, А.Н. Васильєва, Ю.І. Веселова, Д.В. Гребельського, І.О. Клімова, А.Г. Лекаря, В.А. Лукашева, С.С. Овчинського, В.С. Овчинського, В.Г. Самойлова, Г.К. Синілова, Г.А. Туманова, А.А. Чувільова та інших.

Наукові праці та монографічні дослідження визначених авторів безперечно мають велике значення для запровадження нової галузі науки – екстремологія.

Метою дослідження є: розробка та аналіз об'єкта екстремології.

Основні результати дослідження. Будь-яке пізнання об'єкта є відображення свідомістю людей властивостей і відносин, явищ і процесів об'єктивної реальності, яка і представляє у першому наближенні як об'єкт пізнання.

Онтологія – це вчення про буття, осягнення основ усього суцього, розум або інтуїція [1].

У ході взаємодії об'єкт визначається як обмежений фрагмент об'єктивної реальності (річ, явище, процес), який сприймається суб'єктом пізнання як деяка відносно самостійна цілісність. Гносеологія – це вчення про процес пізнання, про джерела, можливості та засоби пізнання [1].

За визначенням Гегеля, «об'єкт є взагалі єдине (ще не визначене в собі) ціле, об'єктивний світ, бог, абсолютний об'єкт. Але об'єкт також має відмінність у собі. Розпадаючись у самому собі на невизначену багатоманітність (як об'єктивний світ), і кожна із цих одиничних (*vereinzelt*) є також якийсь об'єкт, певне в самому собі конкретне, повне, самостійне наявне буття» [2, с.379-380]. Гегель акцентує увагу на цілісності об'єкта як якісно визначеного явища, процесу, що істотно відрізняється за своєю внутрішньою природою, основними властивостями, закономірностями, об'єкт включає масу елементів, кожен з яких також складає певну цілісність [2, с.379-380].

Таким чином, об'єкт – ієрархічно організована структура елементів, в яких значення належить системі закономірних зв'язків і відносин між елементами. Одиничні явища стають науково-значущими у пізнанні лише в якості компонентів закономірних зв'язків і відносин, тобто в якості виразників об'єктивної сутності.

У сучасній літературі об'єкт науки розглядається як цілісна система зі своєю структурною розчленованістю, внутрішніми і зовнішніми взаємозв'язками та взаємозалежностями, що володіє не тільки певною сталістю, але і власною динамікою розвитку.

Як зазначає Г.І.Рузавін, в якості об'єкта всіх юридичних сторін виступає юридична дійсність – гранично широка категорія, що охоплює всю багатоманітність соціально-юридичних явищ і процесів, окремі сторони і моменти якої на даний час можуть бути і не досліджені належним чином. Вона включається в систему наукового знання, відображена свідомістю людини (у формі теорій, наукових законів, фактів, ідей тощо). З цих позицій і слід підходити до пізнання об'єкту екстремальності і предмету науки, виявляти їх схожість та відмінність. Треба відмежовувати поняття «об'єкт дійсності», який існує до науки і незалежно від неї, від «об'єкта науки», тобто той її фрагмент, що актуально обмежений пізнанням [3, с.71].

Питання об'єкта теорії екстремальності є одним із фундаментальних, генеральних проблем екстремології як нової юридичної науки. Відповідь на нього в значній мірі визначає успіх на шляху наукового вирішення широкого комплексу теоретико-прикладних проблем екстремальності.

Екстремологія може бути розглянута в різних аспектах: як наука, як галузь розшукового права, як галузь законодавства, як навчальна дисципліна, як пізнавальна й практична діяльність працівників оперативних підрозділів.

Як практична діяльність екстремологія є змістовною й складається з окремих елементів, що знаходяться між собою в певному взаємозв'язку та взаємозалежності, тому для визначення її поняття й сутності важливим є дослідження її структурних елементів. Варто зазначити, що в філософській, право-

вій та психологічній літературі поняття структури тлумачиться по-різному. Докладний аналіз точок зору на це поняття зробив Д.А. Керимов [4, с.186-200]. Погорецький М.А. та Кондаков Н.І. вважають, що структура – це міцний відносно стійкий зв'язок (відношення) і взаємодія елементів, боків, частин предмету, явища, процесу як цілого [5, с.572], а такі вчені, як Воронович Б.А. [6], Карташов В.Н. [7, с.51-52], Николов Л. [8] та Матузов Н.І. [9, с.498-501] у своїй науковій термінології використовують поняття, що використовується в науці для вираження взаємозв'язку частин та цілого, елементів і системи, кількісних та якісних змін, змісту та форми об'єкту дослідження. Проте, з яких би елементів не складалася діяльність, вона являє собою специфічне цілісне утворення, що природно має свою визначену структуру відносно самостійних, але взаємозалежних елементів [10, с.93-102].

У теорії висловлюються думки, що загальна структура діяльності включає в себе: мету, засіб і результат, на думку Н.Н. Трубінікова [11, с.86-94, 123-130], Є.Г. Юдін мету, засіб, результат розуміє як процес діяльності [12, с.268], або об'єкт, суб'єкт, мету й очікуваний результат, а також Б.І. Бараненко називає засоби, методи та способи діяльності [13, с.145], В.М. Карташов до суб'єктів, учасників, юридичних дій відносить операції, засоби і способи їх здійснення, результати дій [7, с.52], на думку А.В. Яценка, мета, завдання, цілі, суб'єкти і об'єкти, принципи, функції та напрямки ОРД [14, с.137].

Який же сучасний стан розробки цієї проблеми? Не дивлячись на те, що проблема об'єкта екстремології завжди знаходилась у полі зору вчених, достатньо глибокого теоретичного аналізу вона до цього часу не отримала. Лише через оперативно-розшукову діяльність (далі – ОРД) можна вийти на теорію екстремальності. Так, Г.К. Синілов у роботі, присвяченій актуальним проблемам теорії ОРД ОВС звертає увагу на те, що «...пізнання в оперативно-розшуковій діяльності спрямоване на специфічний об'єкт» [15]. Це – злочин і все, що з ним пов'язано, передує і супроводжується ЕС. Необхідно також враховувати, що слідство і суд пізнають злочин і пов'язані з ним обставини як подію минулого, як те, що вже відбулося. Для ОРД злочин і супроводжуючі його обставини як об'єкт пізнання можуть відноситися до теперішнього. Це дуже важлива особливість пізнання, що здійснюється в розшуковій роботі, і значно визначає своєрідність діяльної сторони останньої. Пізніше Г.К. Синілов повторив своє розуміння об'єкта теорії ОРД ОВС.

Науковці вважають, що у кримінології, криміналістиці і теорії ОРД загальний об'єкт дослідження – це злочин, в якому кожна наука і наукова галузь знань прикладного характеру вивчає певну сторону, виробляє свою точку зору на загальний об'єкт, визначену специфічними завданнями. Аналогічної позиції притримувався і Д.В. Гребельський [16, с.57].

Першою й єдиною у своєму роді роботою, де проблематика об'єкта теорії ОРД внесена в назву, є стаття В.П. Фомічева «До питання про об'єкт і предмет теорії» [17]. Автор виражає свою незгоду з раніше виказаними визначеннями об'єкта теорії ОРД, і вважає, що «...Єдиний правильний шлях виділення об'єкта і предмета теорії на основі відомих вимог марксистської методології, що передбачає обов'язкове виявлення їх природи (генеза), їх місця у цілісній

системі суспільних відносин і суспільних функцій в спеціальному організмі». Керуючись виведеною ним дефініцією, В.П. Фомічев вважає, що об'єкт теоретичного пізнання може бути абстрактним, що відображає реальні явища, але які не зводяться до останніх. Визначивши «нульовий об'єкт» дослідження, він робить висновок про те, що об'єктом теорії ОРД є розвідувальна діяльність у широкому значенні.

Існує думка М.С. Строговича, Л.Б. Алексеева та А.М. Ларіна, що структуру діяльності утворюють такі елементи, як стадії, етапи, дії, операції [18, с.110].

Мету, умови, засоби, мотиви, стимули й власне процеси їх реалізації та використання, а також результат діяльності в філософській літературі називають ще й основними її характеристиками [19, с.315].

Отже, загальнонаукові засади теорії діяльності дають можливість використати в теорії екстремальності структурний підхід для з'ясування її змісту та форми як діалектичної єдності [10, с.93-102].

Виходячи із загальнонаукових засад теорії діяльності, на думку Погорецького М.А., слід виділити такі структурні елементи змісту ОРД: об'єкт, мета, завдання, дії (що у своїй сукупності складають ОРЗ), суб'єкти та результат, які утворюють її як цілісну систему [10, с.93-102].

Система (від грец. *systema* – ціле, складене із частин, з'єднання) – безліч елементів, що перебувають у відносинах і зв'язаних один з одним, що утворюють певну цілісність, єдність. Виділяють матеріальні й абстрактні системи [1, с.1126].

Матеріальні системи розділяються на системи неорганічної природи (фізичні, геологічні, хімічні тощо) і живі системи (найпростіші біологічні системи, організми, популяції, види екосистеми); особливий клас матеріальних живих систем – соціальні системи (від найпростіших соціальних об'єднань до соціально-економічної системи суспільства).

Абстрактні системи – поняття, гіпотези, теорії, наукові знання про системи, лінгвістичні (язикові), логічні системи й ін.

Принципи, методи, стадії, етапи, форми й функції, з погляду Погорецького М.А., не є структурними елементами ОРД, однак відіграють певну роль у її функціонуванні, характеризують її внутрішні й зовнішні сутнісні ознаки як діяльностної системи [10, с.93-102].

Зазначені Погорецьким М.А. структурні елементи ОРД за своїм змістом можуть бути й критеріями розрізнення її з будь-якими іншими видами діяльності, в тому числі з контррозвідувальною та розвідувальною діяльністю та кримінальним процесом, що є сьогодні актуальним з точки зору методології наукового, законодавчого й практичного вирішення спірних питань їх співвідношення. Кожний зі структурних елементів ОРД може бути самостійним об'єктом наукового дослідження. Ця робота в межах її обсягу присвячена дослідженню об'єкту теорії екстремальності через ОРД, яка посідає особливе місце серед її структурних елементів [10, с.93-102].

Виходячи із загальнофілософського розуміння об'єкту [20, с.710], об'єктом ОРД, на погляд Погорецького М.А., є те, на що спрямована предметно-практична й пізнавальна діяльність її суб'єктів [10, с.93-102].

Якщо суворо керуватися філософськими положеннями про об'єкт науки екстремології, то безумовним загальним об'єктом наук кримінально-правового циклу є злочинність (для окремої науки екстремальності – її діяльна сторона). Розвідувальну інформацію в такому випадку можна вважати специфічною цілісністю, тобто предметом, інтересним для конкретної науки – теорії ОРД. На нашу думку, підтвердженням того, що В.П. Фомічев не повністю розібрався із співвідношенням понять «об'єкт» і «предмет», передують його міркування: «У використанні ОРД в якості предмета теорії різко окреслюються праці об'єкту безпосереднього впливу (злочинна діяльність окремих осіб, груп осіб або, як ще можна сказати, діяльність по підготовці і вчиненню злочинів)», де він навмисно чи ні вимушений був визнати, що об'єктом є злочинність у вигляді її діяльної сторони [17].

Згодом Д.В. Гребельський суттєво розширив поняття об'єкта ОРД: «В якості загального об'єкта пізнання для кафедрального курсу «Організація ОРД ОВД», – писав він у 1981 р., – виступають:

- злочинність і боротьба з нею;
- система органів і апаратів, що здійснюють розкриття злочинів;
- організація і тактика спеціалізованого управління боротьбою зі злочинністю, попередження і розкриття злочинів оперативно-розшуковими апаратами» [16, с.57].

Дане поняття відрізнялось від попередніх тим, що у ньому поряд зі злочинном розглядається в якості елемента об'єкту ОРД і діяльність оперативно-розшукових апаратів по боротьбі зі злочинністю. Це досить важливе і суттєве доповнення, яке в подальшому, при певному усвідомленні зіграє важливу роль у формуванні об'єкта теорії ОРД.

Цікаві міркування про об'єкт пізнання ОРД висловив В.Г. Самойлов [21], який на початку вважав об'єктом пізнання у ОРД обставини, часто пов'язані зі злочинном, який готується, можливістю для його вчинення, виявлення розшукуваного тощо, тобто знаходиться за рамками кримінального процесу, то потім В.Г. Самойлов дещо змінив погляд на сутність питання, що розглядується, подавши його у наступному вигляді:

- злочинність, але не вся, а окремі її сторони, що відносяться до тих злочинів, які неможливо або важко попередити або розкрити гласними методами (латентні, вчинювані в умовах неочевидності, формування злочинного умислу тощо);
- діяльність працівників оперативних підрозділів (ПОП) і оперативних апаратів по боротьбі зі злочинністю спеціальними оперативно-розшуковими силами і методами [21].

Крім розглядуваних понять об'єкта теорії ОРД та об'єкта екстремології, в юридичній літературі у ті роки висловлена ще одна точка зору на об'єкт наук. Це робота В.П. Дементьєва про системний аналіз ОРД (1986) [22]. На його думку, відповідно до розглядуваної проблеми необхідно виділити об'єкт, на

який спрямована ОРД, кримінально активні особи та особи, що володіють чи можуть володіти інформацією, яка має значення у їх викритті. Саме з метою пізнання, впливу на цей об'єкт і застосовується весь великий арсенал специфічних засобі.

Заслуговує на увагу положення, яке визначає об'єкт ОРД, висловлені окремими авторами, які відрізняються від звичних уявлень про досліджуване явище. Це стосується поглядів В.І. Филипенка і В.Ю. Фролова [23], які зводяться до того, що: «Пізнання об'єкта ОРД своєрідне і проходить в особливих умовах екстремальності, які характеризуються динамізмом об'єкта пізнання, невизначеністю ситуації, тимчасовим характером (строками пізнання), протидією і підвищеною активністю об'єкта пізнання, багатометричним характером діяльності пізнаючого, багато альтернативністю рішень, які приймаються, опосередкованістю пізнання об'єкта, підвищеною небезпекою і відповідальністю, можливою невідповідністю повноважень і обов'язків, конспіративністю, практичною необхідністю інформаційного поля пізнання об'єкта, підвищеною емоційною напругою, невідповідністю сил суб'єктів, масштабом пізнаного об'єкта (об'єкта, який пізнається), труднощами співвідношення пізнаних явищ категоріями ОРД тощо».

На підставі приведених вище посилань В.І. Филипенко і В.Ю. Фролов роблять висновок про те, що «об'єктом пізнання в ОРД є причини, умови, характер і результати діяльності людей, що мають відношення до протиправних фактів. Асоціальна направленість об'єкта пізнання формує його активність щодо маскування протиправних дій, протидії пізнанню їх суб'єктами ОРД» [23].

Пізніше вони уточнили, що пізнання об'єкта має свої особливості. По-перше, пізнання об'єкта ОРД має певні обмеження, які відображаються в специфічних завданнях і методах їх розв'язання. Зокрема, методи пізнання об'єкта ОРД не у повній мірі відповідають специфічним властивостям об'єкта пізнання: арсенал методів пізнання не у всіх випадках ще дозволяє об'єктивно пізнати педагогічні, морально-етичні, психологічні та інші якості суб'єкта.

Класифікація різних якостей об'єкта є одним із найактуальніших аспектів теорій розвитку, теорій пізнання в ОРД.

По-друге, багато параметричний характер зв'язків і опосередкувань різних якостей об'єкта пізнання ускладнює отримання інформації про окремі якості об'єкта з причини їх патетичності для того, хто пізнає.

По-третє, історична і соціальна природа об'єкта пізнання ОРД передбачає наділення відповідними функціями і компетенцією інших організацій з метою усунення соціально-економічних причин і умов, що сприяють формуванню і функціонуванню об'єкта пізнання. Маскування злочинних дій, їх латентність ускладнюють постановку цілей пізнання і способів їх досягнення, тим самим як би «обмежуючи» пізнавальні дії з вивчення окремих якостей об'єкта, це так звані порогові питання теорії екстремальності, які заслуговують на самостійне вивчення.

По-четверте, об'єктивна скрута (об'єктивні труднощі) підходу до об'єкта ОРД проявляється у невизначеності об'єкта, його завуальованості очевидними

обставинами, що не легко пізнаються суб'єктом. Невизначеність об'єкта пізнання не зменшує уваги ПОП до його встановлення або не встановлення гласними засобами, потребує застосування негласних сил, засобів, методів і заходів, не усуває необхідності його встановлення, оскільки він існує об'єктивно.

Визначаючи у цілому правильний підхід до визначення сутності об'єкта ОРД, разом з тим слід відмітити його розмитість і недостатню повноту.

Перше виражається у неконкретному визначенні кола осіб, характер і результати діяльності яких являють оперативний інтерес у звичайних умовах тощо. Пряме тлумачення, що використовується у визначенні словосполучення «люди, які мають відношення до протиправних фактів», дозволяє включити в коло осіб, які не мають відношення до протиправних фактів, і які являють оперативний інтерес (а це передбачає проведення у відношенні них ОРЗ тощо), так і мимовільних очевидців події. Потрібне розуміння об'єкта ОРД може призвести до необґрунтованого його розширення і, цілком ймовірно, порушення законності щодо суспільних інтересів.

Друге – у невдалому переліку спеціальних властивостей об'єкта, що являють інтерес для ОРД, що виразилось в його неповноті. На нашу думку, при визначенні об'єкта ОРД не можливо позначити всі властивості того, що пізнається в процесі здійснення ОРД. У даному випадку автори суперечать своєму ж твердженню, що «пізнання в ОРД характеризується практичною необмеженістю інформаційного поля пізнання об'єкта».

В.І. Филипенко і В.Ю. Фролов праві, коли пишуть, що особливість пізнання об'єкта є його складна соціальна природа, що відображає багатоманітність зовнішніх і внутрішніх причин і умов. Принаймні пізнання об'єкта ОРД спостерігається кількісна та якісна зміна пізнання суб'єкта та об'єкта. Зрозуміло, у цьому положенні немає нічого оригінального: воно аксіоматичне з моменту самого виникнення розшукової науки і відмічається (відзначається) усіма дослідниками, незалежно від їх поглядів на об'єкт теорії ОРД [23].

Слід позитивно оцінити спробу В.І. Філіпенка і В.Ю. Фролова, які розкривають об'єкт ОРД через його складові ознаки. Однак, усі їх подальші розмірковування відносно власного розуміння об'єкта ОРД (новизни) зводяться до вже добре відомого – злочинності.

Заслугує серйозної уваги робота С.С. Овчинського (1986), в якій автор розмірковує про природу і сутність предмета ОРД [24]. Не дивлячись на те, що вона присвячена в основному проблемі предмета, у ній є цікаві міркування про безпосередній об'єкт оперативно-розшукової науки.

Погоджуючись у цілому з думкою про те, що злочинність є в тому числі і об'єктом ОРД, С.С. Овчинський у той же час робить висновок про необхідність виділення із злочинності як соціального явища об'єкта пізнання, більш властивого ОРД. За його версією, таким об'єктом ОРД ОВС є кримінальна активність. Це поняття, на його думку, більш широке, ніж злочинна діяльність, оскільки кримінальна активність може проявлятися в солідарності зі злочинцями, їх підтримці (без участі в злочині), тяжінні до злочинного середовища; моральної готовності до участі у вчиненні злочинів; встановленні стійкого зв'язку з антисуспільними елементами тощо [24].

Розглядаючи питання розвитку навчального курсу Є.В. Токарев висловлював думку, що об'єктом ОРД повинні бути «...групи людей з чітко вираженими власницькими спрямуваннями, зі зневажливим відношенням до суспільних інтересів», що сформувались в останній час у результаті ослаблення соціального контролю та ряду інших причин [25].

У правовій літературі висловлений погляд Р.В. Дагієва на об'єкт діяльності як на її результат [27, с.45]. На неточність такої позиції справедливо вказував Г.І. Петров [28, с.78]. Поділяючи цю точку зору, В.М. Карташов слушно зазначив, що, по-перше, при такому підході ототожнюється два самостійних елементи юридичної діяльності; по-друге, об'єкт, на відміну від результату, існує, як правило, до початку діяльності, певним чином передуює їй; по-третє, при досягненні відповідного результату об'єкт діяльності може й не піддаватися змінам [7, с.60]. Остання точка зору, погляд Погорецького М.А., є переконливою. Отже, і об'єкт, і результат є самостійними структурними елементами ОРД [10, с.93-102].

На думку Погорецького М.А., до об'єкту ОРД законодавцем України необґрунтовано включені розвідувально-підбивна діяльність спеціальних служб іноземних держав й організацій, що є об'єктом контррозвідувальної діяльності, а також інформація, яка необхідна для забезпечення інтересів безпеки громадян, суспільства й держави, що є об'єктом розвідувальної діяльності розвідувальних органів України, як самостійних видів державної діяльності [10, с.93-102]. Вважаємо, що з прийняттям Закону України «Про контррозвідувальну діяльність» [29] і Закону України «Про розвідувальні органи України» [30 183] норми зазначених законів, які визначають самостійні об'єкти цих видів діяльності і не можуть бути виключеними до об'єкту ОРД (ст.1) у Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» [31].

Порівняльний аналіз визначення об'єктів у чинних Законах України «Про оперативно-розшукову діяльність» (ст.1), «Про контррозвідувальну діяльність» (ст.1), «Про розвідувальні органи України» (ст.1) свідчить про те, що вони за своїм змістом суттєво відрізняються один від одного, а тому, виходячи із засад формальної логіки [30], немає підстав вважати (як це роблять В.А. Яценко та А.М. Щуровський), що ОРД є родовою щодо контррозвідувальної діяльності [32, с.5-6]. Кожний з названих видів діяльності, на погляд Погорецького М.А., має свій власний об'єкт, який відрізняє ці види діяльності одну від одної й підтверджує їхню самостійність [10,с.93-102]. Слушним з цього приводу є зауваження М. Леонтьєва, який зазначав, що окремі конкретні види діяльності можна розрізняти між собою за якою завгодно ознакою: за їх формою, за способами їх здійснення та ін. Однак головне, що відрізняє одну діяльність від іншої, полягає в різниці їх предметів (об'єктів). Саме предмет (об'єкт) діяльності, як справедливо наголошує автор, надає будь-якій діяльності відповідної спрямованості [33, с.102].

При дослідженні об'єкту ОРД звертає на себе увагу подібність його до об'єкту кримінального процесу, спільним для них є протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом

України. Проте об'єкти цих самостійних видів діяльності повністю не співпадають між собою, що підтверджує їх самостійність [10, с.93-102].

Зауважимо, що виведений Погорецьким М.А. зі ст.1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», яка визначає мету та завдання ОРД, її об'єкт – протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України (злочин), є занадто загальним і потребує уточнення у кожного суб'єкта спеціальної діяльності, що можна сформулювати у проекті Закону України «Про основні засади спеціальної діяльності».

Крім розглянутих визначень об'єкта теорії ОРД, в юридичній літературі висловлена ще одна точка зору на структуру об'єкта оперативно-розшукової науки. Насамперед це роботи І.А. Клімова (1993-1995). На його думку, найбільш прийнятним є традиційне визначення структури об'єкта пізнання теорії ОРД, елементами якого виступають такі явища і процеси об'єктивної реальності, як злочинність в якості соціального явища, а також ОРД у вигляді суспільної науки. І.А. Клімов до даних елементів додав ще один – правове регулювання ОРД, пояснюючи це тим, що «як і всяка правоохоронна діяльність вона повинна здійснюватись у суворій відповідності із законом» [34, с.17].

Аналіз наявних точок зору на об'єкт теорії ОРД показав, що у даний час намітились різні думки.

Так, перша група авторів (Д.В. Гребельський, В.Г. Самойлов, А.Г. Маркушин) відстоювали думку про те, що в якості об'єктів пізнання теорії ОРД виступають злочинність і оперативно-розшукова практика.

Друга група (В.П. Фомічев) об'єктом пізнання теорії ОРД вважає розвідувальну інформацію, а до предмета теорії ОРД відносить ОРД (практику).

Погляди третьої групи відображають, зокрема, В.Н. Демент'єв і Є.В. Токарев, які наполягають на тому, що до об'єкта оперативно-розшукової науки відносяться лише кримінально активні особи або групи людей із чітко відображеними власницькими спрямуваннями.

Четверта група вчених – Сервецький І.В., Карташов В.Н. та інші зазначають, що у теорії права розшукова діяльність є діяльністю юридичною. З приводу об'єкту діяльності склалася думка, що «об'єктом діяльності можна вважати те, на що спрямована юридична діяльність, тобто, перш за все, суспільні відносини» [7, с.60]. Ця точка зору поділяється й окремими фахівцями в галузі ОРД, проте характер цих відносин розуміється по-різному. А.Ю. Шумило та С.І. Захарцев вважають, що це суспільні відносини (блага), захист яких проходить шляхом проведення ОРЗ [35, с.310], на думку інших, – це суспільні відносини, яким завдається шкода [36, с.29-30].

Висновок. Отже, об'єктом нової юридичної галузевої науки екстремології можуть бути і суспільні відносини, що виникають у результаті протиправних діянь (злочину) окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, і конкретне одиничне відношення, те, на що спрямовані конкретна оперативна операція, оперативний захід чи оперативна дія. Такі об'єкти є первинними і безпосередніми. Разом з цим, враховуючи те, що в результаті відповідної оперативної операції, ОРЗ чи окремої оперативної

дії оперативний співробітник вступає у відповідні правовідносини з іншими суб'єктами для заволодіння конкретним предметом (який може, наприклад, стати речовим доказом у кримінальній справі) чи отримання відповідної оперативної інформації, чи створення певного очікуваного стану, чи певного процесу, то і предмет, і інформація, і певний стан, і певний процес також є об'єктами екстремології та ОРД, оскільки саме на них, як на очікуване благо і спрямована конкретна діяльність конкретного працівника оперативного підрозділу.

Виходячи з викладеного, можна виділити загальний об'єкт екстремології та об'єкт діяльності – встановлювані кримінально-правові відносини (фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України), і спеціальний об'єкт ОРД – те, на що спрямована конкретна оперативно-розшукова операція, оперативно-розшуковий захід чи оперативно-розшукова дія.

Досліджуючи об'єкт екстремології, слід звернути увагу на те, що у чинному Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» не врегульований попереджувально-профілактичний аспект в екстремальних ситуаціях. У жодній з норм цього Закону не передбачається для ОРД превентивна функція (контроль за девіантною поведінкою осіб, схильних до вчинення злочинів, контроль негативних суспільних процесів, що можуть призвести до вчинення злочинів, контроль за функціонуванням криміногенних об'єктів), хоча лише ця діяльність своїми спеціальними засобами та методами в багатьох випадках може завадити злочинній діяльності навіть на етапі виникнення умислу.

При цьому зазначимо, що відомчі нормативно-правові акти прямо вказують на необхідність проведення такої роботи, яка в них зазначається як розшукова, розвідувальна та контррозвідувальна.

Отже, об'єктом пізнання екстремології є не тільки надзвичайні обставини, що склалися на даний момент та кримінальна активність у цей час, але й інформаційні передумови для ліквідації негативних наслідків екстремальних ситуацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови: [уклад, і голов. ред. Т.В. Бусел.] – Ірпінь : ВТФ «Перун», 2008. – 1440с.
2. Гегель Г. Энциклопедия философских наук / Г. Гегель. – М., 1975. – Т.5. – С.379-380.
3. Рузавин Г.И. Научная теория: Логико-методологический анализ / Г.И. Рузавин. – М., 1978. – С.71.
4. Керимов Д.А. Методология права (предмет, функции, проблемы философии права) / Д.А. Керимов. – [2-е изд.] – М., 2001. – С. 186-200.
5. Кондаков Н.И. Логический словарь-справочник / Н.И. Кондаков: отв. ред. Д.П. Горский. – М., 1975. –572с.
6. Воронович Б.А. Философский анализ структуры практики / Б.А. Воронович. – М., 1972. – 255с.
7. Карташов В.Н. Юридическая деятельность: понятие, структура, ценность / В.Н. Карташов: под ред. Н.И. Матузова. – Саратов, 1989. – С.51-52

8. *Николов Л.* Структура человеческой деятельности / Л. Николов. – М., 1984. – 198с.
9. Теория государства и права: [курс лекций]; под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. – [2-е изд., перераб. и доп.] – М., 2000. – С.498-501.
10. *Погорецький М.А.* Об'єкт оперативно-розшукової діяльності. Методологічні проблеми теорії та практики оперативно-розшукової діяльності в сучасних умовах / М.А. Погорецький // Вісник Луганської академії МВС ім. 10-ти річчя незалежності України. – Луганськ : РВВ ЛАВС, 2004. – Спец. вип. № 3. – С.93-102.
11. *Трубников Н.Н.* О категориях «цель», «средство», «результат» / Н.Н. Трубников. – М., 1968. – С.86-94, 123-130.
12. *Юдин Е.Г.* Системный подход и принципы деятельности. Методологические проблемы современной науки / Е.Г. Юдин. – М., 1978. – 268с.
13. *Бараненко Б.І.* Сучасні методологічні проблеми теорії та практики ОРД / Бараненко Б.І., Дідоренко Е.О., Курочка М.Й. // Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС імені 10-річчя незалежності України. – 2002. – №4. – С. 145–147.
14. *Яценко В.А.* Філософсько-правові засади оперативно-розшукової діяльності : [монографія] / В.А. Яценко. – К., 2004. – 137с.
15. *Сінілов Г.К.* Теоретичні основи ОРД / Г.К. Сінілов. – М., 1975. – 237с.
16. *Гребельский Д.В.* Правовая основа ОРД советской милиции / Д.В. Гребельский // Социалистическая законность. – 1974. – № 3. – С.57.
17. *Фомічев В.П.* До питання про об'єкт і предмет теорії ОРД / В.П. Фомічев // Труды Акад. МВД СССР. – М., 1978. – С.35–41.
18. *Строгович М.С.* Уголовно-процессуальный закон и проблемы его эффективности / Строгович М.С., Алексеев Л.Б., Ларин А.М. – М., 1979. – 110с.
19. *Філософія*: [навч. посіб.]; [2-ге вид., перероб. і доп.] / Л.В. Губерський, І.Ф. Надольний, В.П. Андрущенко та ін.; за ред. І.Ф. Надольного. – К., 2001. – 315с.
20. *Новейший философский словарь*: [2-е изд., перераб. и доп.]; сост. и гл. научн. ред. Д.А. Грицанов. – Мн., 2001. – 1001с.
21. *Самойлов В.Г.* Изучение и оценка оперативной обстановки на территории, обслуживаемой горрайорганом внутренних дел: [учебное пособие] / В.Г. Самойлов, Г.К. Синилов. – М. : МВД СССР, 1973. – 157с.
22. *Деметьева В.П.* Про системный анализ ОРД. - М. : МВД СССР 1986.
23. *Филипенка В.І., Фролова В.Ю.* – М. : МВД СССР (1986).
24. *Овчинский С.С.* Сущность, предмет ОРД и ее назначение: [фондовая лекция] / С.С. Овчинский. – М. : МВШМ МВД СССР, 1986. – 35с.
25. *Токарев Є.В.* Організація і діяльність апаратів БРСВ. – МВД СССР, (1987).
26. *Маркушин А.Г.* Теоретические основы ОРД и ее правовое регулирование. – Н. Новгород, 1992. – С.7.
27. *Дагиева Р.В.* Процессуально-правовые нормы и их реализация в социалистическом обществе / Р.В. Дагиева. – Казань, 1986. – 45с.
28. *Петров Г.И.* Сущность советского административного права / Г.И. Петров. – Л., 1959. – 78с.
29. Про контррозвідувальну діяльність: Закон України від 26 грудня 2002 року Ст. № 374-ІУ.
30. Про розвідувальні органи України: Закон України від 22 березня 2001 року, ст. № 2331-ІІІ. – 2001. – № 19. – Ст. 94.
31. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лют. 1992 р. // Відомості Верховної Ради. – 1992. – № 22. – Ст. 303.

32. Яценко В.А. До питання про теоретико-методологічні основи контррозвідувальної діяльності / В.А. Яценко, А.М. Щуровський // Науковий вісник Академії СБ України. – 1996. – № 2. – С.5-6.

33. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / А.Н. Леонтьев. – М., 1975. – С.102–105.

34. Климов И.А. Предмет теории ОРД: [лекция] / И.А. Климов. – М., 1993. – 17 с.

35. Шумилов А.Ю. Состав оперативно-розыскного мероприятия и основы его юридического анализа. Оперативно-розыскная деятельность: [учебник] / А.Ю. Шумилов; под ред. К.К. Горяинова, В.С. Овчинского, А.Ю. Шумилова. – М., 2001. – 310с.

36. Захарцев С.И. Оперативно-розыскные мероприятия. Общие положения / С.И. Захарцев. – СПб., 2004. – 50с.

Сервецький І.В. Екстремологія: характеристика об'єкта нової галузі юридичної науки

У статті розкриті поняття «об'єкт екстремології» як нової галузі юридичної науки. Проаналізовані питання генезису об'єкта пізнання нової галузі юридичної науки екстремології та її співвідношення з розшуковою, розвідувальною та контррозвідувальною діяльністю.

Ключові слова: екстремологія; об'єкт пізнання; надзвичайний стан; розшукова, розвідувальна та контррозвідувальна діяльність.

Сервецкий И.В. Экстремология: характеристика объекта новой отрасли юридической науки

В статье раскрыто понятие «объект экстремологии» как новой отрасли юридической науки. Проанализированы вопросы генезиса объекта познания новой отрасли юридической науки экстремологии и ее соотношение с розыскной, разведывательной и контрразведывательной деятельностью.

Ключевые слова: экстремология; объект познания; чрезвычайное положение; розыскная, разведывательная и контрразведывательная деятельность.

Servetskiy I.V. Ekstrymolohiya: characteristics of the object of the new field of legal science

The article deals with the concept of object ekstremolohiyi – a new field of jurisprudence. The question of the genesis of a new object of knowledge ekstremolohiyi field of legal science and its relationship with investigative, intelligence and counterintelligence activities.

Keywords: ekstremolohiya object of knowledge, emergency, investigative, intelligence and counter-intelligence activity.

Стаття надійшла до редакції 04.02.2015.